

РОЗДІЛ 1

На початку. Читаючи Святе Письмо

Історія жінок у християнському світі звертає нас, передусім, до текстів Святого Письма. Вони становлять найперше джерело, на основі якого на Заході виробилися уявлення про жінку, вибудувались антропологія та виображення і в якому часом шукали підтримки упередження. Оскільки біблійне одкровення охоплює все життя народу, всі його труди і дні, й оскільки життя народу в кожен його момент пов'язане з жінками, які люблять, народжують, захищають життя, оскільки, зрештою, Слово Боже носить тут ім'я Союзу (або Завіту), нам належало б досліджувати Біблію крок за кроком. Ми ж обмежимося лише кількома зупинками в найбільш вирішальних пунктах.

Тексти, про які тут ідеться, вочевидь походять зі світу, який відділяє від нас величезна дистанція. Що спільного мають між собою сучасні суспільства, з їхнім рівнем знання, їхнім ступенем контролю життя, їхніми більш чи менш шанованими вимогами рівності, — та описані в Старому й Новому Завітах суспільства давнього Близького Сходу, що практикували левірат*, полігамію та були засновані на однозначно патріархальних структурах? Безумовно, тут великим є ризик надто поспішного тлумачення з анахронічним перенесенням на старовину наших питань, ризик судження за критеріями наших відповідей. Читати — це

* Левірат — звичай, за яким удова може вийти заміж лише за близького родича першого чоловіка, переважно брата. — Прим. ред.

взагалі непросте завдання. Саме тому, між іншим, ці тексти, які зачіпають особливо делікатні антропологічні реалії так завзято підтасовували й перекручено тлумачили протягом століть — але, можливо, ніколи насправді не читали. Сучасна екзегеза, якщо вживати її, не впадаючи в ті чи інші партійні пристрасті, може допомогти нам наново відкрити всю мудрість, яку вони несуть у собі по той бік віджилого світу. В них є дещо, що може освітити й наше сьогодення. Переконаймося в цьому.

Світ Першого Завіту*

Цариці й служниці, блудниці й чисті діви, владарки й підданиці, жінки жорстокі й лагідні, безіменні й ушановані — Перший Завіт рясніє жіночими образами. Важливо не збіднювати надто поспішно це прекрасне розмаїття. Біблія не зводить жінку ані до демонізованої певним прочитанням постаті з 3 розділу Книги Буття, ані до образу з 31 розділу Приповідок, який надто квапливо тлумачать як піднесення працюючої жінки, що присвячує себе господарчим клопотам. Варто також пам'ятати, що граматичний жіночий рід у Святому Письмі містить у собі як зародок усе богослов'я Завіту, початки якого отці Церкви, як і сучасні екзегети, простежують від перших розділів Книги Буття.

Добрий початок

Три розділи, що відкривають Книгу Буття, з багатьох причин заслуговують на особливий розгляд. Знані над усі інші, вони вибудовували уявлення й надихали на вчинки. Звертаючись до першопочатків, Книга Буття розповідає про головні підвалини, що організують ціле життя. Таким

* У західній науковій літературі прийнято називати юдейські Писання (ТаНаХ) Першим — а не Старим — Завітом, щоб уникнути конотацій дурторядності. — *Прим. ред.*

чином, ці сторінки — безупинно цитовані, коментовані, згадувані, невідривні й досі від нашої літератури та нашого мистецтва, — в таємничий спосіб виражають певну антропологію. Але проблема полягає в тому, що про першопочатки неможливо оповідати так, як переказують факти своєї біографії чи то події актуальної історії. Усяке народження є таїною. Давні знали це дуже добре, адже це точно виражали давні мови, ключ від яких згодом було втрачено. Той факт, що Біблія зберегла дві оповіді про створення світу, які неможливо поєднати у бодай якусь реалістичну картину, має, щонайменше, насторожувати нас. Проте чимало поколінь читачів ладні були радше вказувати на похибку чи то наївність укладачів Біблії, аніж зректися ідеї, що матеріальний всесвіт народився у вигляді саду, де жінка, слабка як усі жінки, забалакалася зі змієм і, падаючи, потягла за собою свого неповинного чоловіка. Насправді ж це напрочуд тонкий текст, який торкається питань подружнього життя у вельми мудрий та шляхетний спосіб. Але його сенс відкривається лише читачеві, який готовий відкласти свої упередження і почути щось нове.

Перш за все ми помічаємо, що сцена заваблення (розд. 3), який відводиться таке значне місце у нашому виображенні, йде вже після двох перших розділів, де людське подружжя — й особливо жінка — представлене у безсумнівно позитивному світлі. Так, розділ детально оповідає про створення людства, одразу артикулюючи різницю поміж чоловіком і жінкою, які рівні у своїй верховній гідності — гідності істот, створених «на Божий образ» (1:27). Усяка істота, що приходить у цей світ, має зустрітися віч-на-віч із цим іншим, в якому також мерехтить якийсь відблиск Божого лица. І якою б не була подальша історія, ніщо не здатне позбавити сили божественний коментар, проголошений надвечір Шостого Дня: «І побачив Бог усе, що створив: і воно було дуже добре» (1:31).

Наступний розділ, що оповідає історію створення світу під зовсім іншим кутом зору, приділяє особливу увагу ство-

ренню жінки, аналогів чому ми не знайдемо в літературах давніх сусідів Ізраїлю. Більше того, ця подія постає тут життєво необхідною: «Не добре чоловікові бути самому; сотворю йому поміч, відповідну для нього» (2:18). То правда, що вжитий тут вираз може бути сприйнятий у неправильному сенсі, й цим не оминути скористуватися. Насправді, слово «помічник» (єврейською *езер*), що з'являється в тексті, має аж ніяк не тривіальне значення. Зазвичай воно вживається у Біблії на позначення допомоги, яку за часів скрути надає людині Сам Бог. Строго кажучи, жінка постає тут як життєво необхідна допомога, дарована Богом, без якої створіння загинуло б, занурившись у нарцисичне — а відтак, смертоносне — візаві Адама із самим собою. Сцена з ребром, з якого народжується жінка, — не більш, ніж поетичний, далекий від спекулятивного мислення, спосіб підкреслити тожність природи. Щоб перевірити це, досить продовжити читання. Опинившись у присутності жінки, чоловік уперше відкриває вуста, аби висловити своє захоплення та визнати у цьому іншому свою ближню — «це справді кість від моїх костей і тіло від мого тіла». Народження жінки, народження мови — а відтак, народження чоловіка. Розділ досягає кульмінації в описі чоловіка, що «полишає свого батька й матір і пристає до своєї жінки, і стануть вони одним тілом». Оповідь продовжується: «А були вони обоє, чоловік і його жінка, нагі, та (одне одного) не соромилися» (2:25). У цих словах Біблія описує первісну благість людського стану, ту благість, що надихає — хоч би що сталося потім — безупинні пошуки та невідв'язні марення людства.

Ушкоджені взаємини

Читання розділу 3 вводить нас у контекст перипетії, що описує інший бік нашого актуального досвіду, цього разу негативний. Але таке продовження оповіді, повторюємо, не позбавляє сили ту звістку, яку ми щойно почули. Найбільш знаною є сцена зі змієм. Вона також охоплена